

XORIJ PSIXOLOGIK MAKTABLARIDA AYBDORLIK HISSINING TASNIFI

Sultanova Saida Muhiddin qizi

Psixologiya fanlari nomzodi,

Nizomiy nomidagi TDPU, "Amaliy psixologiya" kafedrası dotsent v.b.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17212106>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ishlovchi ayollarda namoyon bo'ladigan aybdorlik hissining mazmuni, xorij psixolog olimlarining psixologik nazariyalari, ilmiy qarashlari hamda shaxs hayotida aybdorlik hissining ahamiyatli jihatlari keng yoritilgan. Shuningdek, ishlovchi ayollarda aybdorlik hissining yuzaga kelishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni aniqlash bo'yicha o'tkazilgan ilmiy tadqiqot ishining tahlillari keltirilgan.

Tayanch tushunchalar: ishlovchi ayollar, ishga mas'uliyat, hamkasblar o'rtasidagi muloqot, aybdorlik hissi, hissiyot, kechinma, emotsiya, ichki me'yor, jamoatchilik fikri, ijtimoiy me'yor, xulq-atvor, o'zgalar bilan nizolashish.

Аннотация. В данной статье широко освещаются содержание чувства вины, проявляющегося у работающих женщин, психологические теории и научные взгляды зарубежных психологов, важные аспекты чувства вины в личной жизни. Также представлен анализ научно-исследовательской работы, проведенной по определению социально-психологических факторов, влияющих на возникновение чувства вины у работающих женщин.

Основные понятия: работающая женщина, ответственность за работу, общение между коллегами, чувство вины, чувство, переживание, эмоция, внутренняя норма, общественное мнение, социальная норма, поведение, конфликт с окружающими..

Annotation. In this article, the content of the feeling of guilt manifested in working women, the psychological theories and scientific views of foreign psychologists, and the important aspects of the feeling of guilt in personal life are widely covered. Also, the analysis of the scientific research work conducted to determine the socio-psychological factors affecting the emergence of guilt among working women is presented.

Key words: working women, responsibility for work, communication between colleagues, feeling of guilt, feeling, experience, emotion, internal norm, public opinion, social norm, behavior, conflict with others.

Kirish

Psixoanaliz ko'ra, odamlar jamiyatga qarshi harakat va impulsar uchun o'zlarini aybdor his qiladilar. Z. Freyd [94] aybdorlikni «super ego» (vijdon) talablari va «ego» harakatlari o'rtasidagi keskinlik hissi, super-egoning «ego-tanqidni» idrok etish deb ta'riflaydi. «Super-ego» «Men» dan alohida holatni anglatadi, Freyd aybdorlik ayblovi («super-ego») va ayblanuvchidagi «Men» o'rtasidagi bo'linishni anglatadi: bu bo'linish o'z-o'zidan subyektlararo munosabatlarni internallashtirish jarayoni natijasida sodir bo'ladi.

Asosiy qism

Klassik psixoanaliz nazariyasiga ko'ra, shaxsning asosiy tuzilishi (id, ego va superego) shakllangandagina aybdorlik paydo bo'lishi mumkin. Z. Freyd [94] bu aybdorlik hissi ikki manbadan kelib chiqadi, deb hisoblagan. Ulardan biri internallashtirish va identifikatsiyadan iborat bo'lsa, ikkinchisi edip davrida vujudga keladi, uning muvaffaqiyati «super-ego»ning «Id» impulsariga nisbatan doimiy hushyorligiga bog'liq.

Xuddi MDH psixologlari kabi Z.Freyd [94] uyat va aybdorlikni ijtimoiy formatsiya deb ko'radi. Biroq bu yondashuvlarda ijtimoiy tushunchaning asosi deb Z.Freyd ongli tajriba sifatida emas, balki avloddan avlodga o'tadigan ijtimoiy ongsiz xislatni tushunadi. Agar Z.Freyd nuqtayi nazaridan qaraganda, ko'plab ketma-ket odamlarning kechinmalari ko'pincha ma'lum tartibda takrorlansa, ular «id», ya'ni irsiyatning, mazmuniga aylanadi. Bundan tashqari, «super-ego» «juda erta yoshda ongsiz ravishda shakllanadi». Demak, aybdorlik va uyat ongsiz - bu ijtimoiy tabiatning mazmunidir, chunki ular meros bo'lib o'tadi. An'anaviy psixoanalizda «aybdorlik» atamasi ikkita ma'noga ega:

1) subyektning u yoki bu sabablarga ko'ra nomaqbul deb hisoblagan harakatdan keyingi affektiv holati yoki subyektning pushaymon bo'lishga sabab bo'ladigan biron-bir aniq harakat bilan bog'liq bo'lmagan o'zining ahamiyatsizligining noaniq tuyg'usi;

2) subyektning o'ziga yetkazadigan muvaffaqiyatsizliklari, jinoiy xatti-harakatlari va azob-uqubatlarini tushuntiruvchi ongsiz motivlar tizimi.

Z.Freydning [94] deyarli barcha shogird va izdoshlari u yoki bu tarzda aybdorlik va uyat tushunchalariga murojaat qilishgan. Neofreydizm vakillarining bir qator asarlarida aybdorlik vijdon toifasi kontekstida ko'rib chiqiladi. Vijdon fenomenining asl ma'nosi aybdorlik va uyat hissi sifatida tushuniladigan emotsional dinamikada ko'rinadi. Shuning uchun vijdon va bu kechinmalar odatda turlarga bo'linadi. Umuman olganda, ikkita asosiy tur farqlanadi: yetuk haqiqiy vijdon va aybdorlik hamda yetuk bo'lmagan majburlangan vijdon va aybdorlik. Bundan tashqari, «yetuk aybdorlik» atamasi axloqiy reaksiya (K.G.Yung) [102], gumanistik vijdon (E.Fromm) [95] tushunchalariga mos keladi.

Agar Z.Freyd o'z-o'zini anglashning hissiy komponentiga urg'u bergan bo'lsa, K.G.Yung [102] vijdonni qisman iroda harakatidan, qisman esa oqilona tuyg'udan iborat murakkab fenomen deb ko'radi. Uning fikricha, vijdon – bu subyektiv bilan bir qatorda predmetli, obyektiv ham mavjud bo'lgan qadriyatli fikr.

Psixoanaliz tadqiqotchilarning ta'limotlarida uyat va ayb sust differensiatsiya qilingan. E'tirof etiladiki, aybdorlik hissi uyat shaklida paydo bo'lishi mumkin. E.Eriksonning [101] fikricha, uyat yetarlicha o'rganilmagan, chunki «bizning sivilizatsiyamizda uyat tuyg'usi ancha erta va aybdorlik tuyg'usiga oson singib ketgan». Z.Freyd [94] uyat masalasini tizimli ravishda o'rganmagan. U faqat uyat, shuningdek, aybdorlik, «Men» va uni qoralovchi «Super - Men» o'rtasidagi keskinlikni ifodalashini ta'kidlaydi. Uyat va aybdorlik tuyg'ulari o'rtasidagi bog'liklikni ta'kidlab, Z.Freyd ularni subyektiv jihatdan «ajratish qiyin» ekanligini qayd etgan.

Ahamiyatli tomoni shundaki, ko'plab mualliflar aybdorlik va uyat kechinmalarini axloqiy va etik xatti-harakatlar hamda shaxsning rivojlanishi bilan bog'laydi. G.M.Breslav [26] o'zining «Emotsiyalar psixologiyasi» kitobida uyat va aybdorlik axloqiy va etik me'yorlarga zid bo'lgan xatti-harakatlardan kelib chiqadigan his-tuyg'ular sifatida qaralishini aytadi. Ular axloqiy o'zini o'zi nazorat qilish me'yorlari va haqiqiy harakatlar o'rtasidagi nomuvofiqlikni bildiradi, shaxsiy javobgarlik hissi va ijtimoiy me'yorlarga rioya qilish zarurligini yaratadi.

R.Mey, E.Fromm, I.Yalom kabi mualliflar uyat va aybdorlik kechinmalarini nafaqat boshqalarga nisbatan harakat, balki o'ziga nisbatan harakat bilan ham bog'laydilar [73; 95; 106].

Chet el psixologiyasida aybdorlik ongning bo'linishiga ko'maklovchi omil sifatida qaraladi, bu esa shaxsning nevroziga olib keladi. Aybdorlik shartli refleks sifatida qaraladi, uni operant o'rganish yordamida shakllanishi va jazodan qo'rqishga tenglashtirish mumkin. Mazkur

konsepsiya doirasida ijtimoiy ijobiy xarakter aybdorlik hissi bilan bog'liq. Aybdorlik birlamchi va mutlaq narsa sifatida ham ko'riladi, undan hech bir inson qochib ketolmaydi va shuning uchun uni anglash ijobiy holatdir. Shuningdek, aybdorlik subyektiv fenomen va hodisalarni talqin etish usuli sifatida belgilanadi

Ayrim olimlar aybdorlikni «harakat», «mas'uliyat», «tanlov» kabi tushunchalar ma'nosida ko'rib chiqish kerak deb hisoblaydi. Mualliflarning fikriga ko'ra, bu tushunchalarni tahlil qilmasdan, aybdorlikni psixologik fenomen sifatida o'rganish rasmiy va ma'nosiz ko'rinadi.

MDH mamlakatlari adabiyotlarini tahlil qilish bizga harakatning quyidagi asosiy belgilarini aniqlash imkonini berdi: harakat va shaxsning o'zaro vositachiligi; shaxsiy munosabatlar bilan bog'liqlik; ikki subyektiv o'zaro munosabat sifatida; anglash yoki onglik; ixtiyoriylik; harakat genezi va o'zini o'zi anglashning birligi; polimotivatsiya; nizoli munosabatlarning aniqlashtirilganligi; tanlash. Aybdorlik sababi insonning o'z harakatlari yoki biror narsaga qodir emasligidir. Aybdorlik kechinmasining vujudga kelishiga ham harakat, ham harakatsizlik ta'sir ko'rsatishi mumkin, ya'ni axloqiy me'yorlarga zid bo'lgan his-tuyg'u, fikr yoki xatti-harakat ham, ma'lum bir vaqtda va muayyan vaziyatda kerakli va o'rinli bo'lgan, lekin mavjud bo'lmagan his-tuyg'u, fikr yoki harakat bo'lishi mumkin.

Xulosa

Taniqli rossiyalik psixolog D.A.Leontev [57] tomonidan tanlovning uchta turi ajratilgan: oddiy, mazmuniy va shaxsiy. Tanlovning har xil turlari mavjudligi tufayli sodir etilgan harakatga munosabatning turli shakllari, shu jumladan, aybdorning turli shakllari bo'lishi mumkin.

Tanlov insonga o'z xatti-harakatlarini ijtimoiy me'yoriylik mantig'i darajasida tartibga solish qobiliyatini rivojlantirganda mavjud bo'ladi. Bu guruhga mansub bo'lish istagiga asoslangan me'yorga yo'naltirilgan oddiy tanlov, ya'ni o'ziniki sifatida qabul qilinadigan tashqi me'yorlarga yo'naltirilganlik.

Ushbu turdagi tanlov bilan bog'liq harakatni baholashda shaxs aybdorlikni his qilish xususiyatini rivojlantiradi. Aybdorlik mazmuniy tanlov sharoitida eng yetuk shakllarga ega bo'ladi, chunki u shaxsiy qadriyatlarga xiyonat qilishda paydo bo'ladi. Faqat yetuk shaxs erkin yoki shaxsiy tanlovga da'vo qilishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Tangney J. P., Dearing R. L. Shame and Guilt. New York: Guilford Press, 2003. 272 p.
2. Муздыбаев К. Переживание вины и стыда. СПб : СПб, филиал Института социологии РАН, 1995. стр. 39.
3. Ильин Е.П. Психология совести: вина, стыд, раскаяние. – СПб.: Питер, 2016.
4. Изард К. Э. Психология эмоций. – СПб.: Питер, 2008. – 464 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).